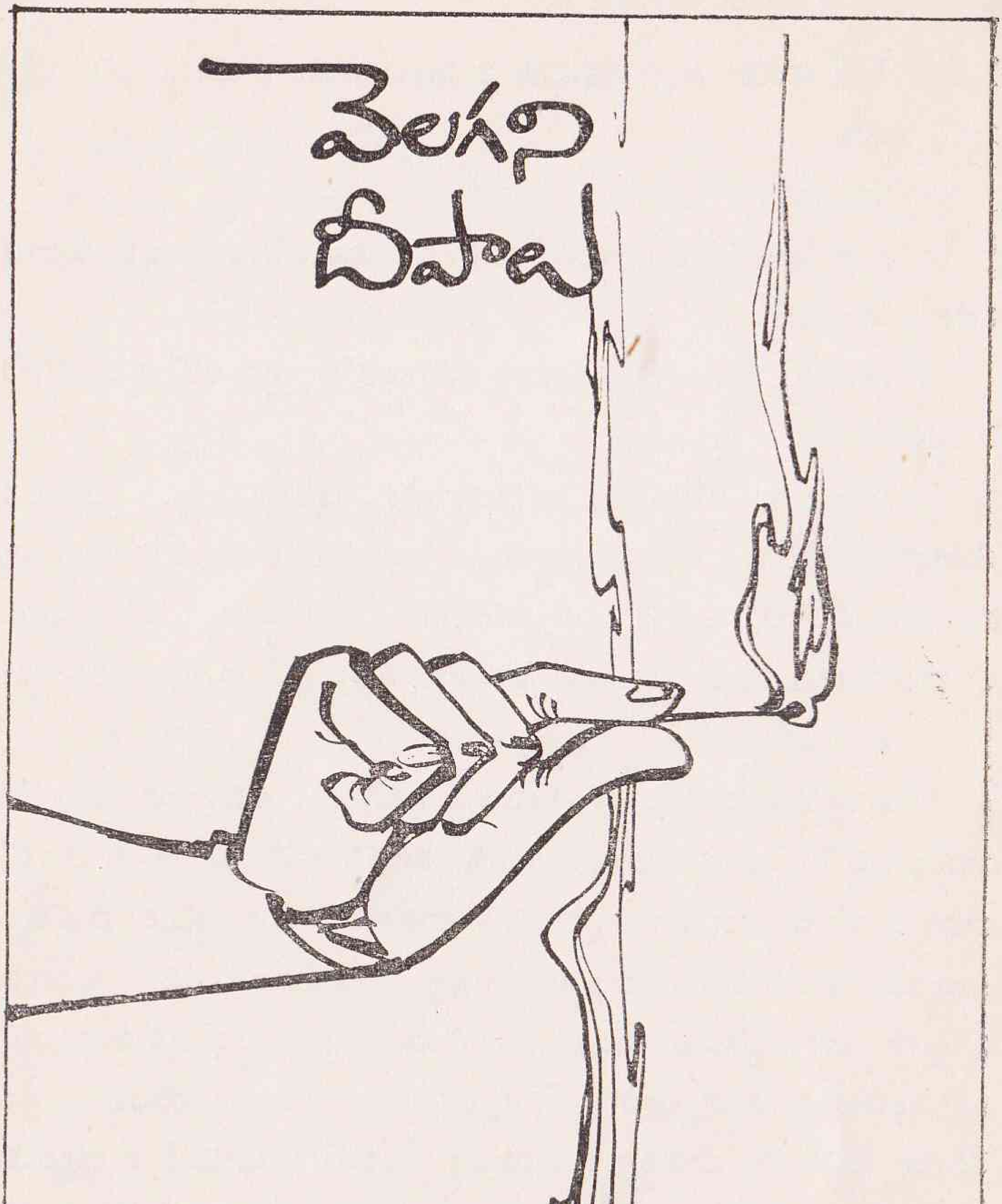
వెలగని దీపాలు
—చంద్ర

అరుమైళ్ళ ఆర్టీసీ బస్సు మీద అందులో సగం అందాల అర్ధాంగితో కలిసి కష్టంగా మామగారందించిన సైకిలుమీద పడుతూ లేస్తూ ప్రయాణం చేసి ఆ మూడంకణాల పూరింటి ముందు ఆగి—ఆగిన సైకిలు మీదినుండి కిందికి దూకి నొసటి చెమటను నేలపాలు చేశాడు చూపుడు వ్రేలితో — ఓ నిట్టూర్పు విడుస్తూ దేవరాజు!

దేవరాజు ఏకోపాధ్యాయుడు!

ఎవరనినా అనకపోయినా ఈ మాట చెవిన పడితే తెలుగు మనీషి మాత్రం తప్పక అంటాడు — ఏకోపాధ్యాయుడా? మేకోపాధ్యాయుడా? అని. అసలే ఉపాధ్యాయుడంటే అందరికీ అలుసు. తెలిసి తెలిసీ అతనిని ఆ మాట అనిపించడం సముచితం కాదు కాబట్టి—తెలుగువాడికి యిష్టమయిన యింగ్లీషులోనే చెబుకొందాం!—దేవరాజు ఓ సింగిల్ టీచర్!!

ఊరి ముందర చింతతోపులో వెలిసిన ఆ మూడంకణాల పూరిల్లు ఏకోపాధ్యాయ పాఠశాల!

దేవరాజు కంట పడీపడడంతోటే 'అద్దో? అయ్యోర్రొచ్చేసినాడ్రే!' అని అరుస్తూ ఆ చింతచెట్ల నీడలో బిళ్ళంగోడి, తొక్కుడుబిళ్ళ, ఉప్పర పట్టి ఆటలాడుకొంటున్న పిల్లలు పిల్లిని చూచిన ఎలుకలు బొరియల్లో దూరినట్లు బిల బిల ఆ పూరింట్లో ప్రవేశించారు.

ప్రతిదినము ఉదయం ఆరుమైళ్ళు సాయంత్రం ఆరు మైళ్ళు ప్రయాణం చేసి దేవరాజుకు .... మిట్టపల్లాలలో ఎక్కెక్కిదిగి సైకిలుకు నడుములు విరిగాయి. ఓ చింతమాను బోదె ఆధారంగా సైకిలు నిలబెట్టాడు దేవరాజు. బడిలో అడుగిడపోయి అలా నిలబడిపోయాడు.

"ఏఁవయ్యోరా? నీకు తీరినపుడు నువ్వొస్తే యెట్లా? పిల్లకాయ లేఁవో యిట్ల యింటితోడు, అట్లా దోవతోడు రొండు తప్పి సెడిపోతుండారు!"—సద్దిదుత్త నెత్తిన బెట్టి మడి దగ్గరికిపోతూండిన లక్ష్మమ్మ అదే పనిగ నిలబడి సాగదీసింది. దేవరాజు తల వంచుకొన్నాడు.

"అదిగాదు లచ్చుఁవక్కా! అయ్యోరు మాత్రఁవేం జేస్తాడు? ఆ ఆర్టీసీ బస్సులు యాళకేడ్సి సస్తేగదా? అవెప్పు డొస్తాయో? ఎప్పుడు పోతాయో? వాటికే తెలవకపోయ!....వాటికంటే నోరులేని గొడ్ల మేపుకుండే నేనే నయం!" అయ్యవారికి మద్దతు పలికాడు ఆవుల్ని మేతకు తోలుకొని పోతూండిన యంగంపల్లి బోడెబ్బ!

బోడెబ్బ వైపు సాదరంగా చూశాడు దేవరాజు!—'అలకాపరివి. నీకయినా ఆ మాత్రం సానుభూతి ఉంది నా మీద!' అన్న భావపూరకంగా ఉన్నాయి ఆ చూపులు.

"అది నిజవేఁలే బోడెబ్బా! ఆ బస్సులేఁవో యాళకు రావు. ఈ పల్లె కొంపలో అయ్యోరుండ్లేడు. ఈ పిల్లకాయల కింక వానాకాలం సదువే!" అని గొణుక్కొంటూ మిద్దింటి లక్ష్మమ్మ ముందుకు సాగింది.

పక్కన చేనిలో పడబోతూండిన 'దొంగగొడ్డు'ను అదిలిస్తూ బోడెబ్బ అటువైపు పరుగెత్తాడు.

పాఠశాల అనబడే పూరింట్లో అడుగు పెట్టాడు దేవరాజు.

పిల్లలందరు లేచి నిలబడ్డారు—గురుభక్తి చిహ్నంగా! గురుశిష్యులకు మధ్య వున్న ఆత్మీయతానురాగాలన్నీ అడుగంటి పోతూంటే—యింకనూ ఈ పద్ధతి మాత్రం కొనవూపిరితో ఉంది. దేవరాజు తన కుర్చీలో తాను కూర్చుంటూ పిల్లల్ని కూర్చోమన్నాడు. పిల్లలందరు కూర్చున్నారు.

ఎదురెండ! మూడుమైళ్ళకు కాస్త అటో యిటోగా బండిబాట! ముప్పయి మూడు సంవత్సరాల స్వపరిపాలనలో మన ప్రజాప్రతినిధుల సేవాపరాయణతకు నిదర్శనంగా నిలబడిన ఆ బాట—మూరెడు దూరం బాగుండి బారెడు దూరం మోకాటిలోతు మిట్టపల్లాలతో ముండ్ల పొదలతో నిండి ప్రజాస్వామ్య వ్యవస్థకు ప్రతీకగా ఉంది. బాగున్న చోట సైకిలెక్కి-తొక్కుతూ—బాగలేనిచోట దిగి నడుస్తూ ఆ మూడు మైళ్ళ తన సైకిలు ప్రయాణం తలచుకొంటే మాటి మాటికి ఏదో ఒక తప్పు చేస్తూ, చేసిన తప్పుకు ఫలితంగా గుంజిళ్ళు పెట్టే ఓ పోకిరి విద్యార్థి మనసులో మెదిలి తనలో తాను నవ్వుకున్నాడు దేవరాజు.

బడిపంతుళ్ళ జీవితాలలో నిద్రలేచే వేళలు అసలు బాగుండవు. ఆ రోజు మరీ బాగలేదు. లేకుంటే—తానప్పుడే రావాలా? పడక పడక మిద్దింటి లక్ష్మమ్మ కండ్లల్లోనే పడాలా? ఆ యిల్లాలు అటుయిటు చూడకుండా మెత్తగా రెండంటించాలా? గ్రహచారం కాకపోతే—ఏమిటిదంతా?

ఎండవేడి!....మిద్దింటి లక్ష్మమ్మ మాటల్లో వాడి!!—దేవరాజు నోరు పిడచగట్టుకపోతూంది.

గుక్కెడు నీళ్ళు గొంతులో పోసుకోవాలనిపించింది.

అది విద్యాలయము!....భావి భారత పౌరుల్ని తీర్చి దిద్దగల దేవాలయము! ఆ దేవాలయంలో గోడలమీద దేశనాయకుల పటాలుండేవి. తలుపులు ద్వారబంధనాలకు కూడ నోచుకోని ఆ పూరింట్లో దేశనాయకుల్ని దోచుకపోతారని 'సర్పంచ్' జాగ్రత్తపడ్డాడు. దేశనాయకులు ఆయనింట చేరారు. ఆ తరువాత 'సర్పంచ్' గారి కుటుంబం వేర్లుపోయింది. దేశ

నాయకులు కూడా వేర్లు పోయారు. ఇక పోతే—రాత్రిపూట ఆ బడి యువ తరానికి వినోద కేంద్రంగా మారుతుంది. ఈతాకు చాపలు పరిపిస్తారు. 'పెట్రమాక్స్‌లైట్లు' పెట్టుకొంటారు. అర్ధరాత్రి దాటినా యిపెస్ట్ ఆకులాట ఆడుతుంటారు. ఉదయాన వూడిపిస్తే బీడీ సిగరెట్టు ముక్కలు వోబుట్టెడుంటాయి! అయినా తనకు అడిగే తాహతు లేదు. అడ్డుకొనే శక్తి అసలే లేదు! తాను ఉపాధ్యాయుడు.

తానొక ఉపాధ్యాయు డనుకొనేసరికి నోరు మరీ పిడచ గట్టుకు పోయింది.

నోరెండక పోతూంటే అతని దృష్టి ఓ మూలకు తిరిగింది. అక్కడ అతని కంట పడిందొక కుండ. అది మంచినీళ్ళ కుండ.

"ఏరా! ఆ కుండను కడిగినారా?" అని రోజూ అడుగుతాడు తాను.

"కడిగినాము సార్!" ముక్తకంఠంతో ముప్పయి మూడు గొంతుకలు పలుకుతాయి.

"మంచినీళ్ళు తెచ్చారా?"

"తెచ్చినాము సార్!" అన్ని గొంతుకలు కలిసి అదే స్థాయిలో పలుకుతాయి.

"అయితే ఆ కడిగిన కుండను తెచ్చిన మంచినీళ్ళను తలచుకొంటే ఒడలు జలదరిస్తుంది. దోసెడు మంచినీళ్ళు ఆ కుండ మొగానకొట్టి దానిని అటుయిటు తిప్పితే—అది కడిగినట్లు! ఏ యింట్లోనో—వీలుగాకుంటే పెరటి తొట్లోనో ఆ కుండను మంచి నీళ్ళు తెస్తే—అప్పటి కవి మంచి నీళ్ళు అయినట్లు!!

ఇక ఉన్నది ఒక్కగా నొక్క సత్తులోటా!

ఓ బుద్ధిమంతుడు కాస్త పైకెత్తి తాగాలని ప్రయత్నిస్తాడు. మరొక్కడు సత్తులోటాను సగానికి పయిగా నోట్లో చొప్పించుకొంటాడు. ఇంకొకడు తాగుతుంటే—సగం నోట్లోకి సగం మళ్ళీ కడవలోనికే!

ఆ దృశ్యం కనుల ముందు మెదలుతూంటే—దప్పికతో అలానే చావవచ్చునేమో కానీ ఆ నీళ్లు మాత్రం ముట్టలేమనిపిస్తుంది.

ఋచీ శుభ్రతను గురించి చెప్పినంత సేపు శ్రద్ధగా వింటారు. శ్రద్ధగా వింటున్నందుకు నిదర్శనంగా చేతులు కట్టుకుంటారు. చెప్పడం అయిన తరువాత చేతులు వదిలిపెడతారు. దాంతోపాటు విన్నదీ వదిలిపెడతారు.

అందుకే దేవరాజు సుందరరాజును పిలిచాడు. ఇంటికి వెళ్ళి ఓ చెంబుడు మంచినీళ్ళు తెమ్మన్నాడు. తానేమో ఆ కుర్చీలో అలానే చేరగిల పడ్డాడు. పిల్లవాండ్ల గుసగుసలు చింతచెట్ల గాలి విసవిసలతో మేలమాడుతున్నాయి. చింతచెట్ల సందుల్లో నుండి పడుతున్న పొడఎండలో పూరి గుడిసె వెల వెలపోతూ ఉంది!—దేవరాజు మొగంతో పోటీ పడుతూ!

సుందరరాజు ఓ పరుగున బయటపడ్డాడు. దేవరాజు 'ఎప్పుడొస్తాడా?' అని పిల్లవానికోసం ఎదురుచూస్తూ కూర్చున్నాడు. పదినిమిషాలయినా జరిగీ జరుగక ముందే—ఆ పిల్లవాడు ప్రత్యక్షమయ్యాడు. దేవరాజుకు పోతున్న ప్రాణం లేచివచ్చినట్లయింది. లేచి సరిగ్గా కుర్చీలో కూర్చున్నాడు. అయితే కంటపడిన దృశ్యంతో ఓ క్షణం కలవరపడ్డాడు!

ఆ పిల్లవాడు!—వాడే సుందరరాజులు. దర్జాగా ముందు నడుస్తున్నాడు. వాడింటి సేద్యగాడు వాడివెనుక నడుస్తున్నాడు. సేద్యగాని చేతిలో ఓ గుండుచెంబు. గుండుచెంబుపై ఓ లోటా బోర్లించి వుంది. వింతగా చూశాడా దృశ్యాన్ని దేవరాజు!

సేద్యగాడికంటే ముందు సుందరరాజు దేవరాజు దగ్గరకు వచ్చాడు. సేద్యగానివైపు తిరిగి నిలబడ్డాడు. సేద్యగానిని చూస్తూ "ఊఁ!" అంటూ మేజావైపు చేయి చాపాడు. పువ్వు పుట్టగానే పరిమళిస్తుంది. వాడు చేయి చాపటంలోనే దర్జా వుంది. సేద్యగాడు వినయవిధేయతలతో వంగి గుండు చెంబును మేజామీదపెట్టి గౌరవ సూచకంగా ఒక్క అడుగు వెనక్కు జరిగి నిలుచుకొన్నాడు.

దేవరాజు బుర్ర గిర్రున తిరిగింది!

గుండుచెంబు నందుకొన్నాడు. గుటగుట గుక్క ఆర్చకుండా నాలుగు లోటాల నీళ్ళు పట్టించాడు. 'అబ్బ!' అంటూ తేలిగ్గా నిట్టూర్చాడు. గుండుచెంబుపై లోటా బోర్లించి మేజామీద పెట్టాడు. సేద్యగాడు ఆ చెంబు నందుకొన్నాడు. ఒక్క నమస్కారం పడేసి బడిగడప దాటేవరకు అలానే వెనక్కు నడిచాడు—తన చెమట తాను తింటున్నా తాను తానుగా బ్రతకలేని మనిషి!

సుందరరాజులు ఏదో సాధించినంత తృప్తితో ధీమాగా వెళ్ళి తన స్థానంలో కూర్చుంటున్నాడు. సేద్యగాడు కడపదాటేవరకు వెనక్కు నడిచి ఆ తరువాత ముందుకు నడుస్తున్నాడు. కూర్చుంటున్న సుందరరాజుల్ని వెడుతున్న సేద్యగాడిని మార్చిమార్చి చూశాడు దేవరాజులు!

కాపిని మంచినీళ్ళు తేవడానికి కుర్రవెధవకు కూలిమనిషి కావలసి వచ్చింది!

అవును మరి! సుందరరాజులంటే ఎవరు?—సాక్షాత్ ఆ గ్రామ సర్పంచ్ ముద్దుల కొడుకు. తాను?—ఆఫ్టరాల్ ఓ సింగిల్ టీచర్! తనకు దప్పికయితే సర్పంచ్ కొడుకు నీళ్ళు మోసుకురావాలని ఎక్కడుంది?

అయినా ఎంత విచిత్రంగా మారిపోయిందీ కాలం!

మారిన కాలంతోపాటు మారుతున్న మనస్తత్వాలను గురించి ఆలోచించేసరికి—మనస్సు ఈ కాలాన్ని దాటి వెనక్కు వెళ్ళి ఆ కాలంలో అడుగుపెట్టింది.

ఆ కాలంలో తానూ ఒక విద్యార్థి!....సుందరరాజుల్లాంటి విద్యార్థి!!

అప్పుడు తన వయస్సు కూడా దాదాపు సుందరరాజుల వయస్సంతే వుంటుంది. ఆ వయస్సులో ఆ పల్లె కూటమిలో తాను. తనతో కలిసి తన కంటే పెద్దవాళ్ళు కొందరు. తన గ్రామం కూడా యిలాంటి ఓ కుగ్రామమే! అయితే సహజసౌందర్యం వనగూడిన పల్లె అది!

ఆ రోజుల్లో ఓ మోస్తరుగా ఎదిగిన రెండు పట్టణాలను కలిపే ఓ బాట అక్కడ ఓ అర్ధవృత్తాకృతిని సంతరించుకొనింది. తెలివిగల మాన

వుడు.... ఆరు నూరయినా అవకాశాన్ని విడిచిపెట్టని ఆలోచనాపరుడు—ఆ అర్ధవృత్తాకృతిలో కాస్త మట్టిని తీసి ఆ బాట కిటువైపు, అటువైపు పోస్తే—అది మంచినీళ్ళ గుంట అయింది. ఆ కొలనులో కలువలు తామరలు—తమలో తాము పోటీపడుతుంటాయి ఆ కొలను అందాన్ని పెంచడానికి!

ఆ కట్టకిందనే వూరు. జక్కదనమని దాని పేరు. ఆ జక్కదనం చూడ చాలా చక్కదనంగా వుండేది!

ఆ వూరిలో అన్నీ కలిపితే పాతిక ఇండ్లకు లోపు. అయినా అందులో ముప్పాతికవంతు మిద్దెయిండ్లు...ఇంటింటిని చుట్టి అధమపక్షం అరఫర్లాంగు ప్రహరీగోడ .... ఊరికి ఉత్తరంగా రామాలయము .... రామాలయం ప్రక్కన్నే వీధిబడి.... బడిని ఆనుకొని పెద్ద చింతతోపు....ఆ చింతతోపులో పెద్దబావి. ఒకనాటి మానవుని ప్రతిభావిశేషాన్ని చాటుగల నడబావి!

ఊరికి మధ్యగా ఓ మర్రివృక్షము. ఆ మర్రిచెట్టు బోదె చుట్టు రచ్చబండ. మర్రిచెట్టు నీడలో మరో చెట్టు ఎదగదంటారు. అయితే ఆ చెట్టునీడ ఆపాయకట్టులోని ఏ కుటుంబాన్ని కూడా కోర్టువరకు ఎదగనీయలేదు. కోర్టు కెక్కిన కొంప రతికెక్కదని బహుశా దానికి కూడా తెలుసునేమో?

దాదాపు పదిహేను గ్రామాలు ఆ గ్రామానికి కూతదవ్వులో ఉంటాయి. ఆ గ్రామాల కన్నింటికీ అది పాయకట్టు గ్రామము. ఈ పల్లెల్ని చుట్టుముట్టినట్లు చుట్టూ కొండలు వలయాకారంగా ఉంటాయి. ఆ వృత్తాకృతిలో ఈ పల్లెలు. వ్యవసాయమే ఈ పల్లెల్లో జీవనోపాధి. బావినీటి మీదనే ఆధారపడుతుంది అక్కడి సేద్యం. కాగా తొలికోడి కూసేవేళ నుండి పొద్దు తిరిగేదాక 'రాఁ వన్నరాఁ వో!' అన్న రాగాలతో ఆ ప్రాంతం మారుమోగుతూ ఉంటుంది. ఎద్దులగొట్టి ముద్దలు తినడమయినా - అక్కడి జీవితం క్రమబద్ధం.

ఆ పల్లెల్లో అంతో యింతో వెసులుబాటున్న వాళ్ళు తమ పిల్లల్ని జక్కదనంలోని వీధిబడికే పంపేవాళ్ళు.

ముప్పయి యేండ్లకు ముందటిమాట. భారతదేశ స్వాతంత్ర్య పోరాటం జరుగుతున్న రోజులు. అసలు స్వాతంత్ర్యమంటే ఏమిటో ఆ పల్లె లెరుగవు. ఇప్పటిలాగ వూరికొక్క బడి అప్పట్లో లేవు. చదువు చెప్పినా చెప్పకపోయినా బడికి వెళ్ళితే చాలు! నెలపుడుతూనే జీతం చేతికందే రోజులు కావవి. బిడ్డల్ని చదివించాలని శ్రద్ధ ఉన్నవాళ్ళు—చదువంటే యేమిటో అంతో యింతో తెలిసినవాళ్ళు — ఓ బడి పెట్టి ఆ బడిలో అయ్యవారిని నియమించేవాళ్ళు. అయ్యవారి కే లోటూ రాకుండా చూసుకోవడం పల్లీయులకు, పిల్లలకు బాగా చదువు చెప్పడం అయ్యవారికి బాధ్యతలుగా ఉండేవి. అయితే ప్రతిఫలం యిస్తున్నామనీ పల్లీయులకు కానీ—ఏదో చదువు చెప్పాలని చెబుతున్నట్లు భావన అయ్యవారికి కానీ—ఉండేవి కావు. 'అయ్యవారు!' అన్న గౌరవం పల్లీయులకు........! పిల్లలు బాగా చదువుకోవాలన్న తపన అయ్యగారికి!!—ఆ ఆత్మీయతల్ని నిర్వచించడం మహా కష్టం. ప్రతిఫలం అన్న మాటకు అతీతంగా ఉండేది వ్యవహారం!

చెరకు గానుగులు ఆడుతుంటారు. "నువ్వు ఒక ముద్దేనా? నేను రెండు ముద్దలు!" అని పోటీపడితెస్తారు పిల్లలు. రొట్టెవాడి కంటె ముక్కలవాడి పనే నయమన్నట్లు ఆ యేడాది అయ్యవారింట్లో బెల్లానికి లోటుండదు. అలాగే చింతపండు....మిరపకాయలు....ధాన్యం—ఏ కాలానికా పంట! ఏయే పంట కాలానికి అయ్యవారింట్లో ఆ యా పంట!

అప్పట్లో వీధిబడిలో చదువు చెబుతున్నది అప్పావుపిళ్ళ.

కన్ను కాస్త మెల్ల అయినా ఆయన స్వరూపం యింకను కన్నులకు కట్టినట్లుగానే ఉంటుంది.

ముచ్చటగా మూడు విభూతిపట్టెలు....మధ్యగా దమ్మిడంత గంధం బొట్టు........అరవ అడ్డపంచెకట్టు ....అరచొక్కామీద ఏ నాటిదో పాత కోటు........రడీమేడ్ తలపాగా! చేతికి చింతబరికె అందుకొంటె బడి గడగడ లాడేది.

అయినా అయ్యవారికీ పిల్లలకు మధ్య ఎంత ఆత్మీయత?

అలనాటి తలంపులతో తేలిపోతున్నాడు దేవరాజు. అయితే అయ్యవారి తలంపులు అయ్యగారివిగా ఉంటే పిల్లల రంపు పిల్లలదయింది. ఆ రంపుతో ఈ లోకంలో పడ్డాడు దేవరాజు.

పిల్లల రంపుతో అనుభూతి చెడిపోయినందుకు ఆవేశపడ్డాడు దేవరాజు. బెత్తం చేతి కందుకున్నాడు. 'సైలెన్స్' అని అరుస్తూ, చేతి బెత్తంతో శక్తి కొలదీ కొట్టాడు—మేజామీద!—ఎటూ పిల్లల్ని కొట్టలేడు కాబట్టి.

గతాన్ని నెమరవేయడంలో ఆనందముంది. ఆనందంలో అనుభూతి. అదే అనుభవిస్తున్నాడు దేవరాజు. అయితే పిల్లల రంపుతో ఆ అనుభూతికి అంతరాయం కలిగింది. అంతరాయం తొలగాలంటే అల్లరి తొలగాలి. అల్లరి తొలగాలంటే పిల్లలకేదో పనిపెట్టాలి. అందుకే సుద్దముక్కను చేతి కందుకొన్నాడు. నల్లబల్లను సమీపించాడు.

చిన్నకాపురానికయితే పెద్దది.... పెద్దకాపురానికయితే చిన్నది—అనిపించగల సంకటి పలకంత ఉంటుందా నల్లబల్ల. అదిగూడ అప్పుడప్పుడు మాయమవుతుంటుంది. ఆ వూళ్ళో పొట్టేలినో, మేకపోతునో కోస్తే పాళ్ళు వేయడానికి పలక అవసరముంటుంది. ఈ పలక ఆ పలకగా మారుతుంది. అయితే అదృష్టవశాత్తు ఆ రోజు అలాంటి అవసరము రాలేదు కాబట్టి ఆ పలక నల్లబల్లగా మిగిలింది.

ఆ నల్లబల్లను అయిదు భాగాలుగా విభజించాడు దేవరాజు. ఒక్కొక్క తరగతికి ఒక్కొక్క భాగం. మిద్దింటి లక్ష్మమ్మ అక్కడ వుంటే కసిదీరా అడుగుదామనిపించింది ఆ పలకను చూపించి—'ఇంతమందికి ఈ ఒక్క పలకతో నా చావెట్లా చావమంటావు?' అని.

ఆ వూళ్ళో తాను అడుగు పెట్టింది మొదలు—ఎంతో మందితో ఎన్నో చెప్పాడు. మరెన్నో అడిగాడు. విన్న నాధుడు లేడు. ఇదిలా అన్న యోగ్యుడూ లేడు. సరిపెట్టుకోవడంలో సాధ్యుడయ్యాడు దేవరాజు.

అందుకే ఒక తరగతికి లెక్కలు....మరొక్క తరగతికి పద్యాలు... యింకొక్క తరగతికి పదాలు—ఇలా తరగతి కొక్కపని కల్పించాడు. కల్పించిన పనిని చేయమని పురమాయించాడు పిల్లల్ని!

పిల్లలందరూ పలకలందుకొంటున్నారు. ఒకడు నీళ్ళు పోసి పలకను కడుగుతున్నాడు. మరొక్కడు అటుయిటు చూసి అంత ఎంగిలి రుద్దు తున్నాడు. ఇంకొక్కడు జేబులో భద్రపరచుకొన్న బలపాకు పిండి రసం తీస్తున్నాడు. నవ్వుకొంటూ దేవరాజు కుర్చీలో కూలబడ్డాడు.

"సార్!"

పిలుపు వినిపించినవైపు తిరిగాడు దేవరాజు.

ఓ కుర్రవాడు నిలబడివున్నాడు.

"ఏరా?"

"ఒంటికి సార్!" కుడిచేతి చూపుడు వ్రేలిని వంచి చూపుతూ అడిగాడు.

"వచ్చి పదినిముషాలయినా కాలేదు. అప్పుడే ఒంటికి బయటికి. చదువుకోమంటే చాలు—సవాలక్ష సాకులు!" అని గొణుక్కొంటూ 'పోరా!' అన్నాడు.

ఆ మాట చెవిని పడడంతో ఆ కుర్రవాడు అక్కడే నిక్కరు గుండీ మీద చేతులుపెట్టి పరుగందుకొన్నాడు. అలా పరుగెత్తుతున్న కుర్రాడ్ని చూస్తూ తనలో తాను నవ్వుకొన్నాడు దేవరాజు!

అప్పుడు తనకూ అదే వయస్సు.

అప్పావుపిళ్ళ అయ్యవారి ముందర లేచి నిలబడి ఎడమచేతిని వెనక్కు పెట్టి కుడిచేతిని మూతివరకు పైకెత్తి చూపుడు వ్రేలిని కాస్త వంచితే చాలు!—'చిన్నోడా!' అని ఆప్యాయంగా పిలుస్తూ ఎడమచేతిని పైకెత్తి అన్ని వ్రేళ్ళూ ముడిచి చూపుడు వ్రేలిని మాత్రం చూపేవాడు అప్పావుపిళ్ళ. అలా చూపుతూ అదోరకంగా నవ్వేవాడు. గుబురుమీసాల

సందుల నుండి ఆ నవ్వు అందచేసే కబురు తనకు అయ్యవారికి మాత్రమే తెలుసు: అంతే!—ఒక్క పరుగున గుంటకట్టమీద వాలేవాడు.

గుంటకట్టమీద వెలగచెట్టు. వెలగచెట్టు కింద ఓ పూరిగుడిసె. గుడిసెలో 'అంగిడవ్వ!'—'అంగిడవ్వ' వడలు, మురుకులు కాలుస్తుంది. దోసెలు పోస్తుంది. బీడీలు సిగరెట్లు ఆకు వక్క పొగాకు అమ్ముతుంది. ఆ బాటమీద పడి నడిచేవాళ్ళ నోటికంత ఆకు వక్క కావాలన్నా, ఆ చుట్టు పక్క పల్లెల్లో పిల్లలచేతికి ఒక వడనో, మురుకునో యివ్వాలనుకొన్నా 'అంగిడవ్వ'యే శరణ్యం.

అవ్వ ముందు నిలబడితేచాలు. "ఏంవిరా! మనవడా? వచ్చేస్తివా?" అని బోసి నోటితో నవ్వుతూ ఓ మురుకునో లేదా వడనో చేతిలో పెడుతుంది. అక్కడితో పూర్తి కాదు పని. అవ్వతో ఆ మాటా ఈ మాటా మాట్లాడాలి. ఆమె కేదయినా కావలసి వస్తే అందిస్తూ సాయపడినట్లు నటించాలి. అవ్వ ఏమరుపాటును ఎదురు చూడాలి. సందు దొరికితే చాలు!—అంత పొగాకు కాడ తుంచుకొని పరుగో పరుగు.

గసపోసుకొంటూ వెళ్ళి అయ్యవారి పక్కన నిలబడినట్లు నిలబడి ఎవరి కంటా పడకుండా అ పొగాకు కాడను అయ్యవారి చేతిలో పెడితే ఆ పిచ్చిమారాజు ఎంత సంతోషించేవాడో?—పొగాకు కాడ నోట్లో వేసుకొని తన్మయత్వంతో నములుతూ పాఠాలు చెబుతూంటే తనకెంత సంతృప్తి కలిగేదో?

గత స్మృతి దేవరాజు ఆనందానికి శ్రుతి కలుపుతూ ఉంది!

ఒకటి రెండు రోజులు ఆటవిడుపు వస్తే చాలు! బడి బడిగా కదలి నట్లుండేది గూటంకొండకు. 'బుడంకాయంత బుల్లోళ్ళు!—మీరు గూటంకొండ ఎక్కడ మటుంచి అంత దూరం నడవలేరురా!' అని అయ్యవారు వారిస్తున్నా వినకుండా గూటంకొండ వైపు పరుగులు తీసేవాళ్ళు పిల్లలు.

ఆ పల్లెల్ని చుట్టివున్న కొండల్లో ఎండిన కట్టెల్లాంటి ఆకారాల మధ్య ఓ ఒళ్ళు బలిసిన మనిషి నిలబడి నట్లుండేది గూటంకొండ. ఆ కొండలో టిక్కీరి ఉలింజ పరిగ రేగుపండ్లు చెట్లు విరగకాసినట్లుండేవి. బయలుదేరడ వేమో పండ్లకోసమని!—తీరా అక్కడికి వెళ్ళిన తరువాత పండ్లమీది దృష్టి కంటే ఎండుకట్టెలమీది దృష్టి పంతాలు పడేది. పోటీలు పడి ఎండుకట్టెలు ఏరుకొనేవాళ్ళు పిల్లలు. 'నీ మోపుకంటే నా మోపు పెద్దది. మనిద్దరి మోపు కంటే వాడి మోపు చిన్నది!' అని పంతాలు పడుతూ తలకు మిందిన బరువును మోపుగా కట్టుకొనేవాళ్ళు. నెత్తిమీదికి చుట్టగూడా ఉండేది కాదు. కాస్త తంగేడు ఆకు పెరుక్కొని తీగ తీగలతో చుట్టగా చుట్టి ఆ కట్టెల మోపు నెత్తి కెత్తుకొనేవాళ్ళు. ఉచ్చి పీతుకున్నా లెక్క చేయకుండా దాదాపు రెండు మూడు మైళ్ళు చెప్పులు లేని కాళ్ళకు చైతన్యమొస్తే ఆ కట్టెల్ని మోసుకొని వచ్చి అయ్యావారింట్లో కుప్ప వేస్తే—అదెంతెత్తు కుప్పయ్యేది? ఆ కుప్పను చూచి 'అయ్యోరికింక నెల్నాళ్ళు బాదే లేదురా!' అని అనుకొనే సరికి ఆ చిన్ని గుండెలు ఆనందంతో ఎంతెత్తు ఎగిరేవి?

ఇంట్లో పొద్దస్తమానము పొలం పనుల్లో అలసి సొలసి వచ్చిన ఎద్దుల్ని చూపించి 'ఒరే! సిన్నోడా! ఆ ఎద్దుల మొకానంత తవుడు కలిపి కొట్టరా?' అని రాత్రిపూట పాలుమారి అమ్మో నాయనో చెబితే చాలు! ఊరు చూడమంటే ఉత్తరం చూచేది మూతి! అలాంటి మనస్తత్వం—అయ్యావారింటి పనంటే ఎగిరి గంతులు వేసేది. ఏమిటో ఆ ఆత్మీయత?

రామాలయానికి వెనుక ఓ తోట ఉండేది. స్వామి పూజకు ఆ తోటలో ఒకప్పుడు రక రకాల పూలు పూచేవి. ఊళ్ళో వాళ్ళకు పొత్తులు పోకుండా ఆ తోట పొదమయంగా తయారయింది. ఆ తోటను 'భజనతోట' అంటుంటారు. ఆ తోటమీద పడింది అయ్యావారి దృష్టి. 'తోటపని' పేరుతో ఆ తోట కూరగాయల తోటగా తయారయింది. పెద్దబావి నుండి కావిళ్ళ

గట్టి నీళ్ళు మోసేవాళ్ళు పిల్లలు. అలాగే అయ్యవారింటికి కూరగాయలూ మోసేవాళ్ళు!

అంతేనా? గంగమ్మ జాతరలు....దసరాపండుగలు — వస్తేచాలు. వేషాలు వేసుకొని పిల్లలు తొక్కని గుమ్మం లేదంటూ తిరిగేవాళ్ళు. కోటికి పడగలెత్తిక పోయినా కొదువలెరుగని గుండెలు ఆకాలం మనుష్యులకు. చాటతో ముంచితెస్తే పొర్లిపోతుండేది ధాన్యం. ఆ ధాన్యం ఎంత లేదన్నా మూడు, నాలుగు మూటలయ్యేది. ఆ ధాన్యాన్ని మోసుకొనిపోయి అయ్యగారింటి నట్టింట్లో పోసినపుడు 'అయ్యోరమ్మ' ఆ ధాన్యాన్ని కడవలకెత్తి దొంతర్లు పెట్టేటప్పుడు—పట్టపగ్గాలుండేదికాదు ఆనందానికి.

ఆ రోజులు ఆ రోజులే!—ఆ రోజు లిక రావు!!

ఈ రోజుల్లోనా?—"గుక్కెడు మంచినీళ్ళు గొంతులో పోయరా!" అంటే ఆ మంచినీళ్ళు మోసుకరావడానికి మనిషి అవసరమయింది.

ఎంత విచిత్రంగా మారిపోయారీ కాలం పిల్లలు.

దేవరాజు మారిన పిల్లల మనస్తత్వాల్ని గురించి యింతవరకు ఆలోచించాడు. అయితే అతని ఆలోచనలు అతనికే ఎబ్బెట్టుగా కనిపిస్తున్నాయి. తాను యింతసేపు ఆలోచించింది ఒకవైపే!—అంటే పిల్లల్ని గురించి. మరి ఉపాధ్యాయుల్ని గురించి!

ఉపాధ్యాయుల్లో మాత్రం విద్యార్థుల మీద ఆనాడుండిన ఆత్మీయత, అనురాగము అనుబంధము ఈనాడున్నాయా? ఈ ఆత్మీయతానురాగాలు ఉపాధ్యాయునికి విద్యార్థికీ మధ్య సేతువులని కనీసం ఆలోచించగలుగుతున్నారా ఈనాటి ఉపాధ్యాయులు? వస్తున్నారు. బడికి రావాలి కాబట్టి వస్తున్నారు. రాకపోతే జీతాలు రావు. జీతాలు రాకపోతే పూట గడవదు. కాబట్టి వస్తున్నారు. వచ్చి చెబుతున్నారు—తమకు తోచినంతవరకు:—లేదా తెలిపినంతమట్టుకు!! వినిసవాడు వింటున్నాడు. లేనివాడు పోతున్నాడు?—ఆ సంగతులేమీ అక్కర్లేదు తనకు?

కానీ ఆనాటి ఉపాధ్యాయుడు!

ఆ మాట తలచుకొనేసరికి శరీరం గగుర్పొడిచింది దేవరాజుకు!

ఆ దృశ్యం యింకను కళ్ళకు కట్టినట్లు కనిపిస్తూనే ఉంది.

ఓ వేసవి కాలంనాటి రాత్రి. ఉక్కపోస్తూ వుంటుంది కాబట్టి — వూరు వూరంతా యిండ్ల ముందు వాకిళ్ళల్లో వరుసగా మంచాలు వేసుకొని పడుకొన్నారు. అప్పావుపిళ్ళ కుటుంబం కూడా అలాగే పండుకొనింది. అయ్యవారి మంచి హృదయంలాంటి పండు వెన్నెల....పుచ్చపూసినట్లు పిచ్చిగా నవ్వుతూ వుంది. ఎక్కడ నుండి వచ్చించో మాయదారి పాము. ఎవరి కంట పడకుండా ఎలా కరిచిందో అయ్యవారి కొడుకును. నిద్ర లేచే సరికి—అయ్యగారి ఒక్కగా నొక్క కొడుకు—పడుకొన్నవాడు పడుకొన్నట్లే ఉన్నాడు. అయితే చచ్చిపడి ఉన్నాడు.

ఊరూ నాడూ ఏకమయింది. కంటికి కడివెడు కన్నీరు కార్చింది.

"అందుకే ఒక కన్ను కన్నుగాదు. ఒక్కొడుకు కొడుకు కాదన్నారు పెద్దోళ్ళు. పాపం ఆప్పావుపిళ్ళయ్యోరు యింక పైకి లెయ్యలేడురా!" అన్నారు ఊళ్ళోవాళ్ళు.

అయితే దహన సంస్కారం చేసి ఆ మధ్యాహ్నమే బడికి వచ్చాడు అప్పావుపిళ్ళ. అయ్యవార్ని చూసేసరికి గొల్లుమన్నారు పిల్లలందరు!

మహావేదాంతిలా నవ్వాడు అప్పావుపిళ్ళ!

"ఒరే! అబ్బాయిలూ! చచ్చిపొయ్యింది ఒక్క కొడుకే గదరా!— మరి మీరంతా బిడ్డలు కారా? యింతమంది బిడ్డలుంటే నా కెందుకురా బెంగ!"

ఆ మాటతో కుమిలి కుమిలి యేడ్చారు పిల్లలు! పిల్లల్ని చూస్తూ అయ్యవారు, అయ్యవార్ని చూస్తూ పిల్లలు!!—కాకిశోకంగా తయారయింది.

ఏమయిపోయారలాంటి ఉపాధ్యాయులు?

ఆ ప్రశ్న మనస్సులో మెదిలేసరికి మనస్సు చివుక్కుమనింది దేవరాజుకు!

అవును. ఆనాటి ఉపాధ్యాయులు వెలిగే దీపాలు! తాము వెలుగుతూనే ఎన్నో దీపాల్ని వెలిగించారు. వెలిగినదీపాల్ని చూచి 'ఇది నా వెలుగు! ఇది నా వెలుగు' అని మురిపిపడ్డారు.

కానీ ఈనాటి ఉపాధ్యాయులు వెలిగించినా వెలగని దీపాల మధ్య తామూ వెలగని దీపాలు?

దేవరాజు గుండెల్లో నుండి భారంగా వెలువడిన నిట్టూర్పు ఆ పూరింటి పైకప్పు సందుల్లో నుండి బయటపడి చింతచెట్లమీద చేరి అరుస్తున్న కాకిగోలతో కలిసిపోయింది!

ఆంధ్ర పత్రిక - (రౌద్రినామ సంవత్సరాది ప్రత్యేక సంచిక)